

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ**

**АУДАРМАТАНУ МЕН ӘДЕБИ
КОМПАРАТИВИСТИКАНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары
14 наурыз, 2014 жыл

Материалы международной научно-теоретической конференции

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ
И ЛИТЕРАТУРНОЙ КОМПАРАТИВИСТИКИ**

14 марта, 2014 г.

Алматы - 2014

УДК 81'25
ББК 83
А 91

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанындағы Абай ғылыми-зерттеу институты баспаға ұсынған.

Редакциялық алқа:

Ж.Д. Дәдебаев, Т.У. Есембеков, А.Ж. Жақсылықов,
М.Үмбетаев, Ә.С. Тарақ, Л.Ж. Мұсалы.

Құрастырған:

филология ғылымдарының кандидаты, доцент Л.Ж.Мұсалы,
PhD докторант И.Қ.Әзімбаева

А 91 «Аударматану мен әдеби компаративистиканың өзекті мәселелері» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары /Құрастырғандар Л. Ж.Мұсалы, И.Қ.Әзімбаева. – Алматы, 2014. – 255 бет.

ISBN 978-9965-12-352-8

Жинақ әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-да өткен «Аударматану мен әдеби компаративистиканың өзекті мәселелері» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары негізінде дайындалды. Аударматану ғылымының теориясы мен әдістемесі, әдеби байланыстар, көркем аударманы талдау мен бағалаудың өзекті мәселелеріне назар аударылады.

Көркем аударма мәселелерімен айналысатын мамандарға, магистранттар мен студенттерге арналады.

УДК 81'25
ББК 83

ISBN 978-9965-12-352-8

©әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2014

Кестенің сол жағында берілген өрескел қателіктер мен оң жақта берілген болмашы қателіктер үшін алынатын балл саны, әрине, эксперимент негізінде анықталып, каферда мәжілісінде талқыланып, бекітілуі қажет. Мәтін аудару болашақ аудармашылардың теориялық және практикалық дайындығын, қалыптасқан құзірет деңгейін дәл анықтайтын бақылаудың негізгі формасы болып табылады. Сол себепті бағалаудың нақты критерийлерін қалыптастыру, кездесетін қателердің типтерін, әр қателік үшін алынатын балл санын анықтау – бүгінгі таңдағы көкейкесті мәселелердің бірі.

Әдебиеттер

1. Абдыгаппарова С.Б., Ахметова Г.К., Ибатуллин С.Р., Кусаинов А.А., Мырзалиев Б.А., Омирбаев С.М. Основы кредитной системы обучения в Казахстане. – Алматы: Қазақ университеті, – 2004.

2. Кожамкулов Т.А., Мансуров З.А., Дадебаев Ж.Д., Минажева Г.С. Система менеджмента качества [СМК]. – Алматы: Қазақ университеті, – 2004.

Айтмұханбетова А.С.

Қазақ ұлттық университетінің оқытушысы

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ТАҒАМ АТАУЛАРЫНА ҚАТЫСТЫ ИДЕОМАЛАРДЫҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ

Ағылшы халқы ұлт болып қалыптасқаннан бері тіл мен әдет-ғұрыпқа қатал қараған. Идеомаларды көбіне-көп ұлттық дәстүрден, атап айтқанда әдет-ғұрыптан, той-тамаша салтанатынан, өлім-жітімге байланысты рәсім-қағидалардан, ырымшылдық, мифологиялық, астрологиялық, діни дүниетаным, сенімдерден т.б. толып жатқан нәрселерге байланысты қалыптасқанын көреміз. Ағылшын халқының тұрақты тіркестерінің қалыптасуын ағылшын идеомаларын зерттеуші Л.Смит: «Наши лучшие идеомы, самые красочные образные выражения возникли не в библиотеках, а в мастерской, на кухне или в хлеву [1,89бет]», – дейді.

Қай халықтың болсын әдет-ғұрпы, дәстүрі, танымдары, аңыз-ертегілері, өлең-жырлары, ұлттық ойындары т.б. ерекше тәрбиелік мәні бар баға жетпес асыл қазынасы. Түрлі салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ойындар, халықтың рухани сезімін, адамгершілік қасиетін, мінез құлығын ғана қалыптастырып қана қоймай, дүниетанымын кеңейтіп, түрлі білімдер негізінен мағлұмат береді. Яғни белгілі жайлардың беймәлім сыры, ғылыми негізі, шығу себептері, қозғаушы күші болмақ. Кезінде белгілі болғанмен, қасіретті тарих соқпағының бойында із түссіз жоғалғаны, көмескіленгені қаншама. Осы күнге келіп жеткен салт-дәстүр мен әдет-ғұрыптардың өзінен әр халықтың асқан даналығы мен ғажап зердесі, адамгершілік көзқарасы айқын көрінеді.

Кейбір идеомалардың шығу тарихына қоқталайық.

As mute as (dumb) as a fish идеомасы бастапқыда балықшылық кәсібімен айналысатын адамдар арасында қалыптасқан тіркес, көп сөйлемейтін, үндемейтін адамға қатысты айтылады. Қазіргі ағылшын тілінде жиі қолданылатын идеома.

Meals on wheels – (дөңгелектегі ас). Идеома Ұлыбританиядағы арнайы ашылған қайырымдылық қорының қызметкерлерінің жасы егде тартқан, ауру кісілердің үйіне тегін ыстық тамақ тартуы негізінде қалыптасқан. Мұндай көмек түрі қазір басқа елдерде де (АҚШ, Австралия, Жаңа Зеландияда) көрсетіледі.

Hot dog – (с.с.ауд.; ыстық ит). Нан өнімдеріне соус т.б. қатып, ыстық шұжық салынып әзірленетін астың түрі.

To eat humble pie – (с.с.а.: құлдық самсасын (пирог)жеу). «Қорлану, кемсіну» мағынасын беретін бұл тіркес ертеде дворяндардың бұғы етін қадырлеп, еттің жұмсақ жерлері тек ақсүйектерге, мырзалар мен ханымханшаларға таратылып, ал бұғының жеуге жарамсыз жерлерінен самса жасалып, ол тек күтушілер мен қызметшілерге берілген. Бұл самсаның аты «umbles» деп аталып оны жеу, демек «кеміту, қорлау» деген мағынада айтылады. Мысалы: «The Squire broke in: Don't think that I'll have any humble pie eaten to that fellow Bellew» (B.Shaw) Сквайр: «Мен анау Белью типтің алдында кемсінеді деп ойламаңыз», деп килікті.

High tea – (с.с.фуд.; үлкен шай). Англияның солтүстігі мен Шотландияда танымал кешкі ас уақыты алдында берілетін жеңіл астың бір түрі. Мұнда тек шай ғана емес, сонымен қатар түрлі тағамдар түрлері қоса беріледі.

Yard of Ale – (с.с.ауд.; сыраның өлшемі). Бұрынғы уақытта ағылшындықтар шыны стакан пайда болғанға дейін сыра құюға мүйізден жасалған ыдысты пайдаланған. Сыраның көлемі сол мүйіздің сиымдылығына қарай (шамамен л) өлшеніп отырған. Қазіргі кезде де ыдыстың бұл түрі мүлдем жоғалып кетпей, тұрмыста қолданылып келеді. Берер мағынасы «ертедегі сиымдылық өлшемі».

Eat like a pig (с.с.а.: шошқа сияқты жеу). Бұл теңеуде қомағай, ашкөз шошқаның не берсең де талғамай және ашқарақтанып, айналасына төгіп-шашып жейтін ерекшелігі мен тамақтану мәнерін білмейтін, лас адамдардың қылығы ассоциативті түрде ұштастырылған.

Eat like a wolf (с.с.а.: қасқыр сияқты жеу) ашкөзденіп, қомағайлана жеу деген мағынада қолданылады.

As drunk as a fiddler - көшедегі скрипач тәрізді (кедей). Бұл идеоманың негізінде нақты тарихи оқиға жатыр. Скрипкашылар нан тауып жеу үшін уақыт; жер таңдамай барлық жерде көше-аралап музыка ойнайтын. Ол үшін олар көбіне жай ғана алғыс немесе азын-аулақ тиын-тебен табатын. Бірақ ойын-сауық кезінде ішімдіктер ақшасыз берілетін болғандықтан, музыканттар тойғандарынша ішіп мас болатын. Сөйтіп олар ойын ақыларын қайтаратын. Осы тарихи оқиға жоғарыдағы идеомалардың қалыптасып, тілде қолданыс тапқанының бейнелік негізі ретінде қабылданады.

Ағылшын тілінің дамуына, тілдегі сан алуан идеомалардың қалыптасуына халықтың өмірінің әр қилы тұстары, яғни, тарихи-әлеуметтік, психологиялық аспектілері туғызған жағдайлар үлкен әсер еткен. Ағылшын халқының ауылшаруашылығы да, қалалық өмірі де жүздеген жылдар бойы қалыптасып, дамыған. Олардың ежелден отырықшы халық болғандығына және тұрмыс-тіршілік ерекшеліктеріне орай идеомалықлық теңеулер де алуан түрлі болып

келеді. Британ аралдарын мекендеген осы халықтың мал шаруашылығы, аңшылық дәстүрі, теңіз кәсіпшілігі мен балық аулау кәсібі қатар өсіп өркендеген.

Ағылшын тіліндегі тағам атауларына қатысты идеомалардың қатарынан концепт түрлерінің бәрі кездеспейді. Мысалы ойсурет, сценарий, байлық, түркескін, ақымақтық, мінез-құлық концептілері кездессе, ақылдылық, күштілік жылдамдық, қуаныш, сұлулық/бақыт концептілері мүлдем кездеспейді.

As full as an egg is of meat (с.с.а.: етпен толтырылған жұмыртқадай толы), like a dog's dinner (с.с.а.: иттің түскі асындай, яғни тамаша мол) идеомалары байлық концептісіне жатса, as mute as (dumb) as a fish, like water oft a duck's back (сөзбе сөз: суға кеткен атжалмандай, like a fish out of water (с.с.а.: судан шыққан балықтай), as red as a terkey (с.с.а.: - күркетауықтай қызыл) т.б. идеомалары ойсурет концептісіне жатады. Сценарий концептісіне: eat like a pig (с.с.а.: шошқа сияқты жеу), eat like a wolf (қасқыр сияқты жеу), swim like a fish (с.с.а.: балықтай жүзу) т.б. идеомалары жатады. Eat like a pig (с.с.а.: шошқа сияқты жеу). Бұл тенеуде қомағай, ашкөз шошқаның не берсең де талғамай және ашқарақтанып, айналасына төгіп-шашып жейтін ерекшелігі мен тамақтану мәнерін білмейтін, лас адамдардың қылығы ассоциативті түрде ұштастырылған.

Ал eat like a wolf (с.с.а.: қасқыр сияқты жеу) ашкөзденіп, қомағайлана жеу деген мағынада қолданылады. Сценарийде әрдайым сюжеттік қасиет, сюжеттік түр орын алады. Сондықтан бұл концепт басқа концептілерге қарағанда ерекше түрге ие және оның бойында қозғалысты, даму идеясын білдіретін лексемалар болуы шарт.

Ағылшын тілінде адамның жағымсыз қасиеттерін көрсететін идеомалар осы тілдегі адамның қасиеттерінің жағымды жақтарын көрсететін идеомалардан сан жағынан біршама көбірек. Себебі адамдардың ұнамсыз қылықтары, оған деген теріс, жағымсыз көзқарас әрдайым адам жадында көбірек сақталады, өйткені, мұндай жағдайлар адам психикасына күштірек әсер ететіндіктен ұмытылмайтыны белгілі. Мысалы: putty as a fruit - sake (с.с.а.: жаңғаққа толы жемістен жасаған бәліштей) т.б. ағылшын тілінің идеомасын жатқызуға болады. Адамның осы қасиетін бейнелі түрде көрсету үшін көптеген заттар, құбылыстар және жануарлар атаулары және олардың жағымсыз жақтары алынады. Ағылшын тіліндегі as bare as a bone (сүйектей тап-тақыр, жалаңаш), butterflies in the stomach (с.с.а.: іштегі кобелектей, аш мағынасында), hungry as a hunter (с.с.а.: аңшыдай аш), hungry as a hawk (с.с.а.: қаршығадай аш), hungry as a wolf (с.с.а.: қасқырдай аш), Mexican breakfast (с.с.а.: мексикандықтың таңғы асындай\аш паек - сигарета + стақан су) т.б. идеомаларын кедейлікті суреттеу үшін қолдануға болады.

Келтірілген мысалдардан адамның жоқтық, яғни жалпы кедейлік хал-жағдайы жан-жануарлардың осындай күйімен салыстырылып берілетінін анық көреміз, сондықтан осындай идеомалардың мағынасын түсіну қиынға соқпайды. Дегенмен, кейбір идеомалардың шығу және қалыптасу тарихына түсінік беру керек сияқты. Мысалы, Mexican breakfast тенеуі сигарет пен бір стакан судан тұратын мексикандықтардың таңғы асы негізінде қалыптасқан.

Американдықтар оны «аш паск» деп атап, кедейліктің, жоқтықтың белгісі деп түсінеді. As drunk as a fiddler - көшедегі скрипач тәрізді (кедей). Бұл идеомалық тенеудің негізінде нақты тарихи оқиға жатыр. Скрипкашылар нан тауып жеу үшін уақыт; жер таңдамай барлық жерде көше-аралап музыка ойнайтын. Ол үшін олар көбіне жай ғана алғыс немесе азын-аулақ тиын-тебен табатын. Бірақ ойын-сауық кезінде ішімдіктер ақшасыз берілетін болғандықтан, музыканттар тойғандарынша ішіп мас болатын. Сөйтіп олар ойын ақыларын қайтаратын. Осы тарихи оқиға жоғарыдағы идеомалардың қалыптасып, тілде қолданыс тапқанының бейнелік негізі ретінд қабылданады.

Көптеген идеомалар ауыз-екі сөйлеу және сленгтерден бастау алса, ал кейбіреулері белгілі бір тарихи кезеңдердің нәтижесінде пайда болған. Тұрақты сөз тіркестерді аудару кезінде контекст үлкен роль атқарады. Кей жағдайларда контекст арқылы аудару мүмкін емес болып жатады. Ондай жағдайда идеомалардың аудармасын немесе шығу тарихын білу керек. Фразеологизмдердің шығу тарихын зерттеу өте қызықты. Мысалға олардың шығу тарихын анықтау мақсатында келесі процесске көңіл бөлсек. Мәселен, келесі фразеологизм: «to be worth of one's salt» - «еңбек ақысын алуға тұрарлық», сөзбе-сөз «тұзға лайық». Дегенмен, тұз бүгінде ең арзан тағамдардың бірі болып саналса, бұрынғы кезде тұздың құны алтынға тең болған. [624б] Тағам қосындылары және олардың әр түрлі әдістері шықпастан бұрын, тағамның сақталу мерзімін ұзартатын әдістердің бірі тұз болған. Сондықтан да болар тұздың құндылығы жоғары бағаланған. Ал «тұзға лайықты» идеомасы адамның жақсы қасиеттерін көрсету кезінде қолданылған.

Әдебиеттер:

- 1.Чернышева И.И. Фразеология современного немецкого языка. Москва, 1970, 189с.
- 2.Кунин А.В. Английская фразеология. Москва: Высшая школа, 1970, 344с.
- 3.Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. Москва, 1972, 277с.
- 4.Исина Г.И. Фразеологические сравнения современного английского языка. Автореф. дис. канд. филол. наук. Алматы, 2000, 23с.

**Ф.ғ.к., доцент Қ.А.Айсұлтанова, аға оқытушы Л.М.Алиярова,
аға оқытушы Л.М.Махамжанова
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың оқытушылары**

ЖАҒАНДАНУ ЖӘНЕ ТІЛ МӘДЕНИЕТІ

Мақалада жағандану және мәдени сәйкестілік мәселелері аясында ағылшын тілінен қазақ, орыс тілдеріне енген кірме сөздердің кейбір себептері қарастырылады. Мақалада жағандану кезеңіндегі орыс және қазақ тілдеріне ағылшын тілінен енген кірме сөздер мен мәдени ұқсастықтың сақталуының бірнеше себептері қарастырылады.

Негізгі сөздер: жағандану, тілдегі кірме сөздер, тілдік өзгерулер, американизмдер.

В статье рассматриваются некоторые причины заимствований из английского языка в русский и казахский языки в свете проблемы глобализации и сохранения культурной идентичности.

This article is considered some problems of loan- words from English into Russian and

МАЗМҰНЫ
КӨРКЕМ АУДАРМА ЖӘНЕ ӘДЕБИ КОМПАРАТИВИСТИКАНЫҢ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ә.С. Тарақов. Қ. Шаңғытбаевтың Бернс поэзиясын аударудағы шеберлігі	3
Ж.Дәдебаев. Мұхаммед Хайдар Дулатидің мәдениетаралық өрісі	9
Ö. Seylan. Наууâm çevirmenleri arasında - Yahya Kemal	14
Ö. Seylan. Şiir çevirisi üzerine notlar. Şiir çevirisi... ama nasıl ?!	22
А.Ж. Жаксылыков. Метасемантические формы в структуре эссе и их передача в переводе	25
Т.У. Есембеков. Поэтический текст как объект перевода	32
Г.Қ. Қазыбек. Дубляж аударма	34
Л.Ж.Мұсалы. Мәтінді аудармаға дейінгі талдау және оның кезеңдері.	41
М.К. Нурмаханова. Афоризмы известного критика Калжана Нурмаханова (из неопубликованного)	43
С.Д. Сейденова. Интерпретация авторской метафоры в переводах поэтических произведений Шакарима Кудайбердиева	47
Р.М. Тауева. The peculiarities of teaching professionally oriented foreign language to graduates	52
Карбозов Е.К. Мәдениетаралық қарым-қатынастың өзекті мәселелері	56
А.К. Тусупова. Посол поэзии во всем мире	60
Э.Р.Когай. К пониманию концепта «орта» (на материале произведений Ч. Айтматова и Б. Кананьянова)	65
Ш.М. Макатаева. Концепт «вежливость» в языковой картине мира (на материале немецкого и русского языков)	70
Жайынбаева А. Специфика перевода национально-культурных реалий	72
Г.А. Оразаева, Г.Т.Карашина. М. Курманов и его роль в процессе становления переводческой культуры в казахстане	76
У. Тажикенова. Обращение к высшему разуму или молитва во славу первотолчка	82
Р.М. Мейрамғалиева. Миф и реальность в повести «Белый пароход» Чингиза Айтматова	86
Х.С. Мухамадиев, Ю.К. Аманбаева. Этноспецифика концепта в лирике поэтов Казахстана и Средней Азии (1970-80 гг.)	91
А. Қ Таусоғарова. Сөз қалыптасуының когнитивтік және этномәдени аспектісі	97
С.С. Никамбаева, С.А. Сулайманова, Г.К. Мустафина. Интерпретация художественного текста и ее роль в профессиональной подготовке	101
Мукашева Ж.У., Бекишева Р.М., Туреханова Б.Н., Основные принципы преподавания второго иностранного языка.	104
Жапарова Ә.Ж. Физикалық география терминдерінің орыс-қазақ ағылшын тілдеріндегі анықтамалық атауы	108

ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕГІ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қ.Т. Әбдікова. «Аударма практикасы» модулі бойынша студенттердің білімін бағалаудың түрлері мен критерийлері	114
А.С. Айтмұханбетова. Ағылшын тіліндегі тағам атауларына қатысты идеомалардың шығу тарихы	119
Қ.А. Айсұлтанова, Л.М.Алиярова. Жаһандану және тіл мәдениеті	122
Калиева А.Ж. Формирование речевого партнерства	128
С.Ж. Жуанышпаева., Г.Қ.Баймуханова. Ұлт үшін басты құндылық – тәуелсіздік	130
Ғ.Қ. Қожағұлова. Студенттердің ақпараттық мәдениетін қалыптастыру	133
Р.М. Бекішева, Ж.У. Мукашева., Б.Н. туреханова Besonderheiten der textarbeit im DaF-Unterricht	136
Ж. Қадыров, Б Аубакирова. Қазақ этнопедагогикасындағы адамгершілік-эстетикалық тәрбиесі	141
Э.К.Бектурова. Особенности последовательного перевода	150
Бекішева Р.М., Мукашева Ж.У., Туреханова Б.Н. Екінші шет тілінің (неміс тілінің) грамматикалық минимумын оқыту процессіне енгізу туралы	152
А.Р. Халенова, Г.С Шарипова. Жоғарғы оқу орындарындағы студенттердің өзіндік жұмыстарының тиімділігі	156
Калиева А.Ж., Обучение студентов основам перевода	166

ЖАС ҒАЛЫМДАР

И.Қ. Әзімбаева. Әлемді шарлаған эпопея	163
Михеева Е.Д. Аналог формы в переводе стихотворения «ни коня, ни монет, ни семьи, ни детей» А.Кодара на английский язык	167
А.Е. Алпысбаева. Абайдың «Жүрегім менің – қырық жамау» өлеңіндегі көркемдік-бейнелеу құралдары және оларды аударудың функционалды-когнитивті ерекшеліктері	173
Л. Шаяхмет Қ.Аманжоловтың А.С. Пушкиннен аударған «Қысқы кеш» өлінің поэтикасы	179
Е.В. Крылова. Бытие тайги в географической прозе В.К. Арсеньева	184
Мусина Г. Тіршілік – жоғалатын сипаты	190
Ж. Нуралина. Абайдың «Қара сөздеріндегі» этномәдени лексиканың орыс, ағылшын тілдеріндегі аудармасы	193
Қ. Сандыбаева. М.Әуезовтің «Абай жолы» романындағы шешендік сөз үлгілерінің орыс, ағылшын тілдеріне аударылуы	197
А. Нұрпейісова. Табиғат лирикасының аударылу ерекшелігі	199
Н. Бекершвили. Символично-изобразительный контекст в анималистической повести Джека Лондона «Зов предков» и проблемы его передачи в переводе на русский язык	200
Б.Е.Боранкулова. Ағылшын тілі медициналық терминологиясындағы эпонимдер ролі	207